

УДК: 338.48

ТУРИЗМ ЯК ГАЛУЗЬ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Олена Юрченко, Світлана Юрченко

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 4, м. Харків, Україна, 61022,
E-mail: svetalros@mail.ru*

Проаналізовано аспекти розвитку туризму як галузі світового господарства. Зазначено, що туризм є сферою світової економіки, що швидко розвивається, а індустрія туризму – одна з найбільших сфер діяльності з надання послуг. Відображено роль туризму у формуванні світового ВВП, світової торгівлі комерційними послугами, забезпечення зайнятості населення. Наголошено, що упродовж 2008–2009 рр. відбулось зниження економічних показників туристичної діяльності. Протягом 2011–2013 рр. показники розвитку туризму перевищили докризовий рівень. З 2011 р. темпи зростання прибуттів відстають від темпів зростання доходів і міжнародних туристичних витрат. Зазначено, що у перспективі роль туризму у світовій економіці зростатиме, що супроводжуватиметься припливом капітальних інвестицій, збільшенням непрямого імпорту, державних витрат.

Ключові слова: туризм; міжнародний туризм; вклад туризму у ВВП; зайнятість населення; експорт комерційних послуг.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ ст. індустрію туризму у світі вважають однією з найбільших галузей діяльності з надання послуг. Цьому сприяло відкриття кордонів між державами, стрімкий розвиток туристичної інфраструктури, підвищення життєвого рівня населення та зміна його відношення до туристичних поїздок, які з елементу розкоші перетворились у чинник повсякденного життя.

Туризм, як складний багатогалузевий комплекс, є катализатором економічного розвитку. З ним пов'язаний розвиток таких найважливіших галузей економіки, як виробництво товарів народного споживання, сільське господарство, будівництво, транспорт, зв'язок і т. д. Туристичну інфраструктуру можна використовувати всім суспільством. Туристи є споживачами різноманітних товарів і послуг. Турист, що приїхав у будь-яку країну або місцевість, здійснює певні грошові витрати, замовляючи екскурсії, бронюючи місця в готелях, купуючи сувеніри та речі. Усе це обумовлює значення туризму як одного з чинників мультиплікативного впливу на розвиток економіки, збільшення попиту на послуги. Крім того, міжнародний туризм, як одна з форм міжнародних економічних відносин, набув у сучасних умовах величезні масштаби, впливаючи на політичні, економічні та культурні зв'язки між державами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив туризму на світову економіку, економіку окремих макрорегіонів і країн розглянуто у працях багатьох закордонних й вітчизняних учених. Теоретичні й економічні основи розвитку

світового туристичного ринку розглядали закордонні вчені: Г. Ю. Александрова, А. І. Балабанов, І. Т. Балабанов, В. С. Боголюбов, В. Ю. Воскресенський, Р. Бутлер, М. О. Жукова, В. О. Квартальнов, Ф. Котлер, П. Кругман, Ж. Лохман, Дж. Маркусен, Р. Мілл, А. Моріссон, В. П. Орловська, Г. А. Папірян, М. Портер, Д. Пірс, Ж. Прістлі, В. С. Сенін, О. І. Тарасенко, Д. С. Ушаков, Р. А. Юрик та ін., а також українські вчені – Г. М. Алейникова, Л. І. Гонтаржевська, В. Ф. Данильчук, Ю. Б. Забалдіна, В. Ф. Кифяк, Є. В. Левицька, О. О. Любіцева, М. П. Мальська та ін. Вплив туризму на розвиток туристичних макрорегіонів та окремих країн відображено у працях В. Ю. Воскресенського, Г. В. Довгаль, Н. І. Данько, А. С. Кускова, А. Ю. Парфіненко, О. В. Хановою, С. О. Юрченко та ін. Незважаючи на значну кількість опублікованих праць із різних аспектів ролі міжнародного туризму у світовій економіці в окремих регіонах світу, деякі питання, враховуючи динамізм туристичної сфери в умовах глобалізації та конкуренції, що загострюється, вимагають постійного вивчення, моніторингу та переосмислення.

Мета статті – дати оцінку ролі туризму як галузі світової економіки на сучасному етапі та у перспективі. Об'єктом дослідження є світова економіка, а предметом – сучасний стан і перспективи розвитку туризму як галузі світової економіки.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний туризм – не тільки популярний вид відпочинку, а й сфера світової економіки, що набула бурхливого розвитку у післявоєнний період. За 1950–2000 рр. число туристичних прибуттів у світі збільшилося в 26,8 раза, а за 1950–2014 рр. – у 44,8 раза, у той час як чисельність населення – відповідно, у 2,4 і 2,9 раза [7; 8]. Загалом динаміка туристичних прибуттів корелює зі зростанням чисельності населення, підвищенням доходів населення, розвитком туристичної інфраструктури. Незважаючи на існуючу політичну та економічну нестабільність у деяких регіонах світу, посилення тероризму, природні катаклізми, туризм зарекомендував себе як стійкий сектор економіки. Зазвичай, під час економічних криз попит залишався незмінним або швидко повертався на попередній рівень після виходу економіки з неї. Бум на міжнародному ринку туризму в післявоєнний період пов'язаний з економічним зростанням, НТП, високим рівнем конкуренції, будівництвом транспортних і комунікаційних мереж, зростанням урбанізації, створенням нових туристичних дестинацій і стилів подорожей, збільшенням рекреаційної мобільності серед широких верств суспільства завдяки зростанню його добробуту і збільшенню вільного часу.

Розвиток міжнародного туризму у світі відбувається нерівномірно, що, насамперед, пояснюють різними рівнями соціально-економічного розвитку країн і регіонів. Він не є товаром першої необхідності, отож стає насущною потребою людини за певного рівня її доходів та певного рівня багатства суспільства.

Суперництво та конкурентна боротьба на світовому туристичному ринку посилюються у 90-х роках ХХ ст. і продовжуються в ХХІ ст., у результаті чого відбувається перерозподіл туристичних потоків між традиційними та новими туристичними напрямками. Експерти ОЕСР відзначають, що протягом 20-ти років до початку останньої фінансово-економічної кризи міжнародний туризм розвивався швидше, ніж глобальна економіка. У середньому на рік число туристичних поїздок збільшувалося на 4,6 % (в останні 5 років перед кризою – на 7,1 %). Це приблизно на 1/3 швидше, ніж за глобальний ВВП [1].

За даними UNWTO, для 38 % країн світу туризм є головним джерелом доходу, а для 83 % країн – одним із п'яти основних джерел доходу [4]. Як експортна категорія туризм посідає четверте місце у світі після експорту палива, хімікатів і продуктів харчування, однак перше місце – в багатьох країнах, що розвиваються [8].

Частка міжнародного туризму (подорожі й пасажирські перевезення) у світовому експорті послуг 2014 р. сягала 30 % і 6 %, відповідно, – у загальному обсязі експорту товарів і послуг [8]. На частку комерційних послуг за категорією «Поїздка» припадало 5,2 % світового експорту товарів і послуг і 25,1 % – від експорту послуг (табл. 1). І хоча світовий експорт послуг цієї категорії збільшується за абсолютними показниками, його частка в загальному обсязі експорту послуг зменшується. Зокрема, з 2000 р. до 2014 р. вона скоротилася на 6,9 %. Такі ж тенденції спостерігають і в імпорті послуг, пов'язаних із подорожами.

Таблиця 1

Світова торгівля комерційними послугами за категоріями *

Категорія послуг	Обсяг, млрд дол. США		Частка, %								
	2013	2014	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
<i>Експорт</i>											
Усі послуги	4 645	4 940	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Транспортні послуги	905	955	23,2	22,6	23,2	20,2	21,1	20,5	20,2	19,5	19,3
Поїздка	1 185	1 240	32,0	27,9	24,8	25,6	24,9	24,8	25,1	25,5	25,1
Інші	2 550	2 745	44,8	49,3	52,0	54,2	53,7	54,5	54,5	54,9	55,6
<i>Імпорт</i>											
Усі послуги	4 380	4 780	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Транспортні послуги	1 165	1 225	28,6	28,6	28,8	25,4	27,1	27,4	27,3	26,6	25,6
Поїздка	1 070	1 165	30,1	27,4	23,9	24,6	23,8	23,4	23,9	24,5	24,4
Інші	2 085	2 390	41,2	44,0	47,2	50,0	47,6	48,0	47,5	47,6	50,0

* Складено за даними [10–12].

Зменшення питомої ваги туризму в системі світової торгівлі, падіння та коливання темпів зростання за 1990–2014 рр. (табл. 2) пов'язані зі швидким зростанням інших комерційних послуг (передусім телекомунікаційних, комп'ютерних, інформаційних, фінансових), а також міжнародною економічною кризою та політичною нестабільністю в окремих країнах.

На туристичний сектор 2014 р. припадало 9,8 % світового ВВП (або 7 580,9 млрд дол. США). А прямий внесок подорожей і туризму (Т&Т) у ВВП становив 3,1 % (або 2 364,8 млрд дол. США). Причому прямий внесок Т&Т у ВВП за 2009–2014 рр. збільшився на 17,4 %, у той час як повний внесок – на 16,9 % [13]. Острівні держави, економіка яких залежить від туристичної діяльності, вирізняються максимальною часткою прямого і загального вкладу туризму у ВВП країни. Відповідно, за показниками 2014 р. перші три місця займали Мальдіви (43,5 і 81,5 %), Макао (43,9 і 88,4 %), Сейшельські острови (23,5 і 60,3 %) [9].

Таблиця 2

Ріст експорту комерційних послуг за категоріями, % (1990–2014 рр.) *

Категорія послуг	1990–1995	1995–2000	2000–2005	2005–2010	2010	2011	2012	2013	2014
Усі комерційні послуги	8	5	11	9	10	11	2	6	5
Транспортні послуги	7	2	10	7	16	9	1	2	2
Поїздка (подорож)	9	4	8	6	9	12	4	7	4
Інші	9	8	13	11	9	11	2	6	6

* Складено за даними [10–12].

Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. стала своєрідним каталізатором характеру розвитку глобалізації. Кризові явища, які формувалися в надрах світової економіки, спричинили масштабні якісні та кількісні потрясіння у всій економічній системі, її галузевій структурі. Упродовж 2008–2009 рр. відбулося зниження основних економічних показників туристичної діяльності. Доволі різко скоротилися у 2009 р. обсяги капітальних інвестицій у туризм (-7,6 %), постачальників, включаючи імпорт товарів (-6,5 %), внутрішнього споживання (-4,7 %). Лише загальнодержавні витрати на просування туризму, інформаційні послуги для відвідувачів тощо мали позитивні темпи приросту (відповідно, 5,1 % і 4,9 %). Як наслідок, у 2009 р. відбулось скорочення прямого та повного внеску Т&Т у ВВП, відповідно, на 2,9 % і 3,4 %, прямого й повного внеску Т&Т у зайнятість – на 2,3 %. Витрати за виїзним туризмом знизились на 5,4 %. І тільки у 2011 р. обсяги прямого та повного внеску Т&Т у ВВП перевищили рівень 2008 року. Ринок зайнятості безпосередньо у сфері туризму відновився у 2012 р., а в усіх галузях, пов'язаних з туризмом – 2013 року [13].

Туризм забезпечує зайнятість населення шляхом створення нових робочих місць і в туризмі, і в інших галузях економіки, які тією чи іншою мірою пов'язані з розвитком туризму, чим сприяє зростанню доходів населення та підвищенню рівня добробуту нації. Він відрізняється високою трудомісткістю, проте точний підрахунок числа зайнятих ускладнений через численні підгалузі, сезонний або частковий характер використання робочої сили. Вплив туризму на зайнятість може стати визначним для країн, які залежать від цього сектора економіки. У туристичний сезон понад 50 % працездатного населення цих країн залучено у діяльність, пов'язану з туризмом [2, с. 203].

Туристичний сектор забезпечує роботою кожну одинадцятую людину [9]. Прямий вклад сфери туризму у 2014 р. забезпечив зайнятість у розмірі 104 408 тис. робочих місць, або 3,6 % зайнятості, і повний вклад – 276 845 тис. робочих місць, або 9,4 % зайнятості [13]. Вплив туризму на зайнятість стає визначальним для невеликих країн, де значна частина працездатного населення прямо чи опосередковано пов'язана з туризмом у певну пору року. Туризм забезпечує зайнятість насамперед молоді і жінок як у містах, так і в сільській місцевості. Найвищу частку зайнятих у туризмі (понад 20 %) мають Макао, Мальдіви, Багами, Сейшельські острови, Сент-Люсія, а в галузях, пов'язаних з туризмом (понад 50 %) – Макао, Сейшельські острови, Мальдіви, Багами, Антигуа і Барбуда. У великих розвинених країнах ці показники значно менші. Наприклад, у 2014 р. прямий і загальний вклад туризму в зайнятість населення становив, відповідно, в Німеччині – 7,0 і 12,2 %, у Великій Британії – 5,3 і 12,7 %, в Італії – 4,9 і 11,4 %, у Франції – 4,3 і 10,3 %, у США – 3,8 і 9,6 % [9].

Міжнародний туризм є джерелом валютних надходжень для країни. Туризм забезпечує стабілізацію та збільшення надходжень валюти в країну та регіони у вигляді оплати за туристичне обслуговування, обміну валюти на повсякденні потреби туристів. У період з 1950 р. до 2014 р. темпи зростання надходжень від міжнародного туризму були вищими, ніж темпи зростання світового експорту. Зокрема, за цей період обсяг надходжень від міжнародного туризму зріс у 622,5 раза, у той час як обсяг світового експорту – в 307,2 раза. Незважаючи на коливання, спостерігається зростання частки туристичних надходжень у вартості експорту [7; 8].

Приблизно 90 країн 2014 р. мали надходження від міжнародного туризму у понад 1 млрд дол. США [8]. Для деяких країн туризм є однією з головних експортних галузей. Питома вага туристичних надходжень у вартості експорту 2014 р. суттєво перевищує середньосвітовий показник в окремих високорозвинених країнах з високим рівнем розвитку туризму (Австрія – 9,0 %, США – 9,4 %, Франція – 7,8 %, Італія – 7,2 %, Велика Британія – 7,4 %). Туризм дає Іспанії 14,5 % усіх валютних надходжень, Туреччині – 17,0 %, Португалії – 18,9 %, Греції – 25,4 %, Хорватії – 37,9 %, Чорногорії – 52,1 %. Максимальні значення цього показника мають Макао – 93,7 %, Мальдіви – 79,5 %, Вануату – 71,5 % [9].

Дані про доходи від міжнародного туризму й міжнародні туристичні витрати за 2008–2014 рр. значною мірою збігаються з позитивними тенденціями зростання ВВП, а також прибуттів після кризи. Проте загалом з 2011 р. темпи зростання прибуттів відстають від темпів зростання доходів і міжнародних туристичних витрат (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняння динаміки зростання світового ВВП у поточних цінах, кількості міжнародних туристичних прибуттів, доходів від туризму і витрат на міжнародний туризм, % *

Рік	ВВП	Туристичні прибуття	Доходи від туризму	Витрати на міжнародний туризм
2008	100,0	100,0	100,0	100,0
2009	94,8	95,8	90,1	88,8
2010	104,0	102,0	98,3	97,1
2011	115,4	106,4	110,3	107,5
2012	117,9	111,8	114,3	113,6
2013	121,1	117,2	122,1	121,9
2014	123,7	122,4	127,8	129,7

* Складено за даними [6; 9].

Доходи від міжнародного туризму тривалий час концентрувалися в США, Канаді та групі європейських країн. Однак позиції на міжнародному туристичному ринку поступово починають завойовувати азійські країни. На перші десять країн-лідерів за надходженнями від туризму 2013 р. припадало 50,3 % від загального обсягу, (2000 р. – 53,6 %, що свідчить про деконцентрацію надходжень від туризму) [8].

Згідно з прогнозами WTTC, упродовж 2015–2025 рр. показники економічної діяльності туризму стабільно зростатимуть, що супроводжуватиметься припливом

капітальних інвестицій, збільшенням непрямого імпорту, державних витрат. Їхнє реальне зростання у річному вимірі за цей період становитиме відповідно, 4,6 %, 5,6 % і 2,9 %. До 2025 р. ріст прямого внеску Т&Т очікується на рівні 4,2 % до 3 593,2 млрд дол. США (3,3 % від ВВП). Повний внесок Т&Т у ВВП 2025 р. сягатиме 10,5 % (11 381,9 млрд дол. США), що на 1,3 пункту вище, ніж 2014 року [13].

Позитивним тенденціям у туристичній діяльності до 2025 р. (табл. 4) сприятиме збільшення робочих місць як у галузях, безпосередньо пов'язаних з туризмом (до 130 694 тис.), так і в усіх галузях, які обслуговують туризм (до 283 983 тис.). Частка останньої групи в загальному обсязі зайнятих (10,7 %) буде в 2,7 раза більшою від групи галузей, що безпосередньо впливають на зайнятість (3,9 %). Це співвідношення 2014 р. дорівнювало 2,6. Нові робочі місця часто створюють у найменш розвинених регіонах, відкриваючи економічні можливості перед жителями різних частин країни, створюючи стимули для життя в сільській місцевості.

Таблиця 4

Прямий і повний внесок Т&Т у зайнятість населення світу *

Рік	Прямий внесок Т&Т у зайнятість		Повний внесок Т&Т у зайнятість	
	Тис. робочих місць	Темпи приросту, %	Тис. робочих місць	Темпи приросту, %
2009	97 821	-2,3	257 735	-2,3
2010	98 192	0,4	254 477	-1,3
2011	99 558	1,4	259 996	2,2
2012	101 486	1,9	265 169	2,0
2013	103 297	1,4	270 723	2,1
2014	105 408	2,0	276 845	2,3
2025**	130 694	2,0	283 983	2,3

*Складено за даними [13].

** Прогноз WTTC (середньорічні темпи зростання за 2015–2025 рр.).

Висновки. Отже, туризм є потужною індустрією зі стрімкими темпами зростання. Не випадково його вважають економічним феноменом ХХ–ХХІ століть. У багатьох країнах туризм відіграє чималу роль у формуванні ВВП, експортно-імпортних операціях, поповненні бюджету, розвитку інфраструктури, забезпеченні зайнятості, створюванні додаткових робочих місць. Як галузь туризм схильний до процесів, характерних для всього світового господарства. Йому притаманні: поглиблені спеціалізації, зростання процесів концентрації, спад туристичної діяльності в роки економічної кризи тощо. Довгострокові інвестиції у цю сферу та забезпечення сприятливого інвестиційного клімату надали б новий імпульс для розвитку міжнародного туризму в багатьох країнах. Перспективи дослідження пов'язані з вивченням ролі туристичного бізнесу в економіці України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Грозовский Б.* Туристы уходят на юг и восток [Электронный ресурс] / Б. Грозовский, П. Воробьева. – Режим доступа : <http://slon.ru/articles/320705/>
2. *Можжаева Н. Г.* Организация туристской индустрии и география туризма : учебник / Н. Г. Можжаева, Г. В. Рыбачек. – Москва : ФОРУМ : ИНФРА-М, 2014. – 336 с.
3. *Кондрова А. Е.* Роль международного туризма в мировой экономике на современном этапе / А. Е. Кондрова, Е. Е. Юрченко, С. А. Юрченко // Туризм і гостинність України: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку : мат-ли І Міжнар. наук.-прак. конф. (1–2 листопада 2012 р., м. Черкаси). – Черкаси : Брама-Україна, 2012. – С. 53–58.
4. Туризм как наиболее динамично развивающийся сектор мирового хозяйства [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://goto.aha.ru/content/turizm-kak-naibolee-dinamichno-razvivayushchiisya-sektor-mirovogo-khozyaistva>.
5. *Юрченко Е. Е.* Основные тенденции развития мирового рынка туристских услуг на современном этапе / Е. Е. Юрченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2011. – № 961. – С. 191–197.
6. The World Bank Data [Electronic resource]. – Way of access : <http://data.worldbank.org/indicator>.
7. The World Factbook [Electronic resource]. – Way of access : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xx.html>.
8. UNWTO Tourism Highlights, 2015 Edition [Electronic resource]. – Way of access : http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2015.pdf.
9. World Data Atlas [Electronic resource]. – Way of access : <http://knoema.com/atlas/topics/Tourism>
10. World Trade Organization, International trade statistic. 2011. [Electronic resource]. – 269 p. – Way of access : <http://ebookbrowse.net/wto-international-trade-statistics-2011-pdf-d281884777>
11. World Trade Organization, International trade statistic. 2014. [Electronic resource]. – 170 p. – Way of access : http://www.hse.ru/data/2014/10/31/1102534382/its2014_e.pdf.
12. World Trade Organization, International trade statistic. 2015. [Electronic resource]. – 170 p. – https://www.hse.ru/data/2015/11/02/1078233778/its2015_e.pdf
13. World Travel and Tourism Council 2015. [Electronic resource]. – Way of access : <http://www.wttc.org/media/files/reports/economic%20impact%20research/regional%202015/world2015.pdf>

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2016

Прийнята до друку 18.10.2016

TOURISM AS A GLOBAL ECONOMY INDUSTRY: CURRENT STATE AND PERSPECTIVES

Elena Iurchenko, Svitlana Iurchenko

*V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Sq Svobody, Kharkiv, Ukraine 61022,
E-mail: svetaltros@mail.ru*

In this article, author analyzes the aspects of tourism development as a global economy industry. It is shown that tourism is a fast-growing industry of global economy, and tourism industry is one of the greatest service industries. Article reflects role of tourism in formation of world GDP, world trade in non-commercial services, employment. Author reveals that there was a decrease in economic indicators of tourism activity in 2008–2009. In 2011–2013, indicators of tourism development exceeded pre-crisis level. Starting 2011, growth rate of arrivals is behind the growth rate of income from international tourist expenses. It is proven that income from international tourism has been concentrated in USA, Canada and group of European countries for a long time. But gradually Asian countries start taking positions at the international tourism market. Article shows that role of tourism in global economy will grow in prospect which will be accompanied with capital inflow, growth of indirect import and government expenses..

Key words: tourism, international tourism; tourism contribution to GDP; employment; export of commercial services.